

XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriai ir Lietuvos Metrika: valstybės kanceliarijos dokumentų saugojimo ypatybės

Galbūt kiek banalu dar sykį kartoti istoriografijoje ir taip dažnai reiškiamą mintį, kad Lietuvos Metrika yra vienas pagrindinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tyrimo šaltinių, tačiau konkrečių, kad ir XVI a. visuomenės, problemų tyrimas verčia dar labiau pabrėžti šį teiginį. Istorikai XV–XVIII a. susiklosčiusi Lietuvos kanceliarijos archyvą – 664 knygų apimties Lietuvos Metriką, šiuo metu saugomą Rusijos senųjų aktų archyve Maskvoje, Vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje, Čartoriskų bibliotekoje Krokuvoje ir Lietuvos valstybės istorijos archyve¹, – sudaro įvairaus pobūdžio dokumentų nuorašų knygos, teikiančios reikšmingų duomenų šiandieninės Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos, Lenkijos, Latvijos, Estijos ir Švedijos istorikams². Netgi atsižvelgus į naudingą kitų šaltinių – išlikusių pavietų žemės ir teismų knygų informaciją, pavienių dokumentų ir išrašų – duomenis, aiškėja ypatinga Lietuvos Metrikos vieta. Neperdėtai galima teigti, kad jei neturėtume išlikusių pagrindinio Lietuvos archyvo knygų-kopijų, mūsų žinios daugeliu klausimų

būtų kur kas skurdesnės. Tad istorikai pagrįstai naudojami ir dar ilgai naudosis jos duomenimis.

Pačios Metrikos tyrinėjimas ne toks spartus, kaip jos panaudojimas ar pastaruoju metu gerokai išibėgęs publikavimas. Bene daugiausiai senosios Lietuvos archyvo tyrimuose pasistūmėta per paskutiniuosius dvidešimt metų. Aiškintasi Lietuvos Metrikos sudėtis, genezė ir terminija, publikavimo aspektai, jos medžiagos panaudojimas, valstybės archyvo kelionės, raštvedybos organizavimo ir kitos problemos³. Vis dėlto ir toliau dar yra nemažai su senuoju Lietuvos archyvu susijusių neišspręstų klausimų. Jie gana tiksliai išdėstyti publikuotos 8-osios Teismų knygos parengėjų įvade. Belineka tik pacituoti: „kur ir kaip buvo saugomi aktai iki juos įrašant į originalią knygą ir į jos kopiją; kur ir kaip, į kokią „knygą“ ar „knygas“, kaip nuolat apie tai rašoma aktuose, po teismo buvo įrašomi bylų protokolai ir buvo išduodamos jų kopijos? Ar XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios Metrikos knygos-kopijos atitinka originaliąsias

¹ A. B a l i u l i s, Pratomė, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1*. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius, 1998, p. 5; H. L u l e w i c z, Nieznana księga Metryki Litewskiej w zbiorach Archiwum Sanguszków w Krakowie, *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, p. 93–101; K. P i e t k i e w i c z, Księga 9 wpisów Metryki Litewskiej, układ i zawartość, oraz jej kontynuacja do roku 1518 z archiwum Radziwiłłowskiego, ten pat, p. 11–35; A. D u b o n i s, Lietuvos Metrikos knyga Vilniuje, *Lietuvos istorijos metraštis 2000*, Vilnius, 2001, p. 425–428.

² Naujausias tokio pobūdžio darbas – Lietuvos Metrikos medžiagos reikšmė Lenkijos (Palenkės) valdų istorijai: A. K o ł o d z i e j c z y k, K. Ł o Ź y ņ s k i, J. Ś l i w i ņ s k i, *Zarys konfliktów o dobra na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie za Zygmunta I Starego / Wybór źródeł z „Metryki Litewskiej“ z I połowy XVI wieku*, Olsztyn, 2001, 82 s.

³ P. K e n n e d y - G r i m s t e d, I. S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a, *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania. Including An Annotated Edition of the 1887 Inventory Compiled by Stanisław Ptaszycki*, Cambridge, Massachusetts, 1984; P. K e n n e d y - G r i m s t e d, Układ i zawartość Metryki Litewskiej, *Archeion*, t. 80, 1986, s. 121–182; E. B a n i o n i s, Lietuvos Metrikos knygos: sąvoka, terminas, definicija, *Lietuvos istorijos metraštis 1988*, Vilnius, 1989, p. 140, etc.; E. B a n i o n i s, Pratomė, *Lietuvos Metrika (1427–1506). Knyga Nr. 5*. Parengė E. Banionis, Vilnius, 1993, p. 28–37; K. P i e t k i e w i c z, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań, 1995; I. V a l i k o n y t ė, S. L a z u t k a, Pratomė, *Lietuvos Metrikos studijos. Mokymo priemonė*, Vilnius, 1998, p. 7; A. D u b o n i s, *The Lithuanian Metrica, Lithuanian Historical Studies*, 2002, vol. 7, s. 113.

knygas? Kodėl išlikusiose knygoje-kopijose aktų datavimas toks nenuoseklus ir dažnai nesutampa su jų datomis, nurodytomis registre? Kodėl vienas ir tas pats aktas būna įrašytas net į kelias LM knygas? Ir dar daug tokių *kodėl*⁴.

Akivaizdu, kad neįmanoma iš karto išspręsti minėtų iš tiesų aktualių „kodėl“, tačiau jų žinojimas ir net nedidelio aspekto atskleidimas jau yra žingsnis, žengiamas į priekį. Šį kartą bus bandoma pažvelgti į Metrikos medžiagos saugojimą XVI a., arba konkrečiau – išsiaiškinti, kokį vaidmenį saugant senąjį archyvą atliko XVI a. Lietuvos kancleriai, ar visuomet LDK bajorijai (didikams ir bajorams) reikalingi dokumentai būdavo savo vietoje, kodėl kartais net valdovai negalėdavo surasti jiems reikalingų valstybinio pobūdžio dokumentų.

Iš atliktų tyrimų aiškėja, kad Lietuvos kanceliarija nuo pat susikūrimo pradžios, matyt, Karūnos kanceliarijos pavyzdžiu, į metrikines knygas įrašydavo anaipol ne visų kanceliarijoje surašytų ir išduodamų dokumentų kopijas ar jų turinius. Išsiaiškinta, kad nemažai išleistų aktų trūksta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro laikų Metrikos knygoje⁵. XVI a. viduryje kanceliarijos veikla kito bene sparčiausiai, raštinės produkcijos nuolat gausėjo. Ir tuomet, ko gero, įrašyti visus dokumentus į Metrikas nebuvo galimybių, juolab kad kūrėsi ir kitos valstybinės institucijos – žemės ir pilies teismai su savo raštinėmis, kurios šiek tiek mažino LDK kanceliarijos darbo apimtį. Vis dėlto valstybinės reikšmės dokumentų, bajorijai svarbių žemės, bajorystės patvirtinimo ir panašių raštų kopijas įrašydavo į Metriką. Tačiau ne visuomet praėjus keleriems ar keliolikai metų su-

interesuotiems asmenims pavykdavo rasti buvusius užfiksuotus reikiamus įrašus.

Akivaizdu, kad Metrikos knygos, iki 1594 m. saugotos Žemutinės pilies valdovų rūmų išdinėje, dėl dažno naudojimo, prastų laikymo sąlygų iro, jau XVI a. antroje pusėje originaliosios knygos nuo vartymo apatriušo, neteko atskirų lapų ar ištiesų fragmentų, kai kurių knygų lapai ar fragmentai pateko į kitas knygas, knygų fragmentai susimaišė⁶. Todėl LDK kanclerio Leono Sapiegos pastangomis originaliosios Lietuvos Metrikos knygos pradėtos perrašinėti, vėliau sutikrintos su originaliosiomis⁷. Nebeturėjo iškilti didesnių nesklandumų norint pasinaudoti gana neblogai sutvarkyta Metrika. Tačiau ir po 1594 m. dažnai skūstasi, jog ne visuomet buvo galima atrasti pritekusių dokumentų, kadaise įrašytų į Metrikos knygas. Ir ne ugnis, drėgmė, medžiagos irimas dėl dažno naudojimo ar klaidos vėliau perrašant originaliąsias knygas buvo kaltininkai. XVI a. kanceliarijoje ėmė klostytis LDK bajorijai ne itin palanki praktika, kai svarbiausias institucijos pareigūnas, Lietuvos kancleris, pavienius ar dalį valstybės archyvo dokumentų, reikalingų jam darbe, asmeniškai vežiojosi su savimi, pavyzdžiui, į seimus, laikė savo dvaruose. Ne visuomet, pasinaudojęs jais, skubėdavo grąžinti į saugojimo vietą – išdą. Apie tokių dokumentų „nutekėjimą“ sužinome daugiausia iš vėlesnių nesėkmingų raštų apie paieškos rezultatus. Tad kokia tai buvo praktika ir ar visi XVI a. kancleriai taip elgėsi?

XVI a. LDK kanclerio pareigas ėjo 8 asmenys: Mikalojus Radvila (pareigas ėjo 1492–1509 m.); Mikalojus Mikalojevičius Radvila (1510–1522); Albertas Goštautas (1522–1539), Jonas Hlebavičius (1546–1549); Mikalojus

⁴ S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Sinkėvičiūtė, įvadas, *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga*. Parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė ir kt., Vilnius, 1999, p. XIII.

⁵ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka...*, s. 40–41.

⁶ Н. Бережков, *Литовская Метрика как исторический источник*, ч. 1: О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 г., Москва, Ленинград, 1946, с. 64.

⁷ H. Lulewicz, Sapieha Lew h. Lis (1557–1633), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 35, s. 88.

Radvila Juodasis (1550–1565); Mikalojus Radvila Rudasis (1566–1579); Eustachijus Valavičius (1579–1587) ir Leonas Sapiega (1589–1623)⁸. Pagrindiniai šio pareigūno veiklos momentai apibrėžti maždaug 1566 m. surašytoje kanclerio ir vicekanclerio priesaikoje⁹. Įsipareigota neišduoti jokių pergamentų ir raštų be valdovo žinios ir jo žodinio nurodymo, neišduoti valdovui ir valstybei galėsiančių pakenkti raštų arba tokių, kurie prieštarautų jau išduotiesiems. Ypatingas dėmesys skirtas valstybės paslapčių saugojimui, valdovo perspėjimui apie gresiančius dalykus. Priesaikos formulėje nenumatytos visiems buvusios akivaizdžios kitos kanclerio prerogatyvos. Jis ne tik galėjo išduoti dokumentus, juos pasirašyti, panaikinti netekusius teisinės prasmės, bet pirmiausia organizavo visą kanceliarijos darbą, tvarkė personalo reikalus, galėjo, pavyzdžiui, vieną raštininką pakeisti kitu arba kanceliarijoje įdarbinti savo asmeninius raštininkus¹⁰. Maždaug nuo 1458–1459 m. kancleris kartu su šia pareigybe gaudavo kur kas daugiau laiko ir darbo reikalaujančią Vilniaus vaivados arba 1579–1587 m. Vilniaus kašteliono vietą. Patekęs į Ponų tarybą, dažnai lydėdavęs valdovus į Lenkiją, sprendęs įvairius valstybės reikalus kaip vaivada kancleris mažiau dalyvavo realiame kanceliarijos darbe. Patekimas tarp pirmųjų valstybės pareigūnų po aukščiausių dvasininkų suponavo ir savitą kanclerio santykį su kanceliarijoje saugomais dokumentais.

⁸ *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Ksiestwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*. Opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik, 1994, s. 52–53.

⁹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572). Viešųjų reikalų knyga 8*. Parengė D. Baronas, L. Jovaiša, Vilnius, 1999, p. 23.

¹⁰ Plačiau nagrinėta XVI a. pradžios kanclerių darbo praktika: J. B a r d a c h, O praktyce kancelarii litewskiej za Zygmunta Starego, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Ksiestwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970, s. 351–378; K. P i e t k i e w i c z, min. veik., A. Г р у ш а, Службовы склад і структура канцелярыі Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст., *Metriciana*, 2001, т. 1, с. 10–45.

Žinomi pirmojo XVI a. kanclerio Mikalojaus Radvilos nuopelnai kanceliarijos veiklai. Per jo rankas perėjo bemaž visi svarbiausieji to meto dokumentai: žemės privilegijos, privilegijos didikams ar bažnyčiai. M. Radvilos kancleriavimo laikais pradėta tvarkyti reikšmingą, su užsienio politika susijusią medžiagą, o šios medžiagos santrumpos pateko į Lietuvos Metriką¹¹. Tačiau nėra duomenų, ar tuomet jau buvo tradicija kancleriui savo dvare laikyti dalį valstybės dokumentų. Jo sūnus, 1510 m. tapęs kancleriu, o 1516–1522 m. reorganizavęs kanceliarijos aparatą, kai kuriuos Metrikos dokumentus saugojo savo dvare. Tai patvirtintų 1528 m. įvykis, kai valdovo maršalkienė Elžbieta Kęsgailienė, Mikalojaus Kęsgailos našlė, kreipėsi į valdovo teismą, kad jai būtų patvirtinta jos vyro užrašyta vainikinė. M. Kęsgailos tėvas, Žemaitijos seniūnas Stanislovas Kęsgaila, leido sūnui užrašyti savo žmonai trečdalią valdų vainikinę. Seniūno sutikimas buvo patvirtintas valdovo privilegija, kuri „tačiau dingo“. Pati privilegija buvo įrašyta į Lietuvos Metriką, bet našlė negalėjo jos surasti, kadangi kai kurias Metrikos knygas turėjo Vilniaus vaivadienė Elžbieta Radvilienė, mirusio LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos našlė. Karalius skyrė Kęsgailienei 12 savaičių, per kurias ji turėjo „tą privilegiją tarp kanceliarijos reikalų surasti“¹². Nenurodyta, kiek ilgai ir kokiomis Metrikos knygomis disponavo vaivadienė, tačiau šis faktas byloja, kad dalį valstybės dokumentų LDK kancleris Mikalojus Radvila (miręs 1522 m.) laikė savo dvare. Galbūt tai dar nebuvo tapę tradicija, o gal tam įtakos turėjo kai kurių privačių LDK kanclerio M. Radvilos raštininkų, kaip Andriaus Steckovičiaus Sopotkos, darbas valstybės kanceliarijoje.

¹¹ K. P i e t k i e w i c z, min. veik., s. 17–18.

¹² *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15*. Parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002, p. 75; A. D u b o n i s, *The Lithuanian Metrika ...*, p. 117.

Nėra aiški vieno įtakingiausių LDK kancelierių, Vilniaus vaivados Alberto Goštauto kanceliariavimo praktika šiuo požiūriu. Ar A. Goštautas pasiimdavo su savimi valstybės dokumentus, laikė juos savo rūmuose – apie tai kalbėti trūksta duomenų. Prielaidas tokiai galimybei sudarytų savotiškas viešųjų ir privačių interesų painiojimas goštautinių laikų kanceliarijos darbo praktikoje. 1530 m. minimas aiškiau neįvardintas A. Goštauto raštininkas, „gyvenęs“ kanceliarijoje. Ilgą laiką šioje įstaigoje dirbo asmeninis kanclerio raštininkas Martynas Turas. Nors kaip karaliaus sekretorius jis minimas tik nuo 1543 m., kanceliarijoje pasiliko dar ir po A. Goštauto mirties. Nuo 1540 m. vasario Žygimanto Senojo nurodymu surašinėjo 24-ąją Lietuvos Metrikos Užrašymų knygą¹³. Reikšminga buvusi 1525 m. atlikta kanceliarijos revizija. Tuomet rasta nemažai „be valdovo valios ir nurodymo“ raštininkų išduotų dokumentų. Remiantis jais, kai kurie asmenys neteisėtai tapo valdų ir žmonių savininkais. Tokius dokumentus išdavę raštininkai neteko pareigų, o tokiu būdu praturtėję turėjo atsisakyti to turto¹⁴. Anot Aliesio Grušos, minėti faktai – privačių kanclerio raštininkų veikla kanceliarijoje, 1525 m. revizijos duomenys – rodytų, kad valdovui išvykus į Lenkiją, kanceliarija skildavo į dvi dalis: didžiojo kunigaikščio ir formalaus statuso neturinčios kanclerio kanceliarijas¹⁵. Mintis įdomi, tačiau menkai argumentuota. Minėtas M. Turas dar 1525 m. kovo 11 d. pavadinamas valdovo sekretoriumi, nors kurį laiką prieš ir po šios datos dokumentuose nenuosekliai minimas vėl tik kaip asmeninis A. Goštauto raštininkas¹⁶. Nieko,

patvirtinančio kanceliarijos skilimą, neduoda ir 1525 m. revizijos duomenys – kaltieji raštininkai buvo nubausti, o jų veiklą galima apibūdinti tik kaip savivalę. Lygiai taip pat šios minties nepatvirtina ir A. Grušos pateiktas maždaug 1530 m. surašytas dokumentas. Tuomet Rudaminos vėliavininkas Tomas Jokubavičius, turėjęs valdų Krėvos pavieta, per 1530 m. Vilniaus gaisrą neteko raštų, patvirtinančių jo teises į nuosavybę. Tačiau jis nurodė, kad „tie raštai įrašyti į kanceliarijos knygas“. Tuo metu Lenkijoje buvusio karaliaus sprendimu jis turėjęs „tuos raštus (*spiski*) su jo malonybės pono vaivados parašu atnešti jo malonybei valdovui“¹⁷. Šis dokumentas tik patvirtina įprastą kanceliarijos veiklos tvarką, ir ne daugiau.

Po paskutiniojo giminės atstovo Trakų vaivados Stanislovo Goštauto mirties 1542 m. Žygimantas Augustas iš izdo pareigūnų oficialiai perėmė šiai giminei priklausiusį turtą. Iš Stanislovo motinos Vilniaus vaivadienės Zofijos Goštautienės kartu su vyro valdomis, kitais daiktais buvo paimtos „privilegijos ir karalių užrašymai“¹⁸. Matyt, bent dalies šių privilegijų ir užrašymų sąrašas tais pačiais 1542 m. buvo įrašytas į Lietuvos Metrikos Teismų knygą: „atminčiai [įrašyti] Goštautų rejestrai, kurie jaunajam karaliui teko: pirmiausia, pono Goštauto valdų pajamų ir mokesčių rejestras, ir ten pat išlaidų rejestras; kitas pono Goštauto izdo rejestras; pono Goštauto raštų ir privilegijų rejestras; bajorų žemių pirkimo raštų rejestras; Komarovskių, Aleksejevų ir kitų raštų jų valdoms, kurias jie pas ponus Goštautus išsitaravo, kopijos; Vilniaus kaštelionaitės įnašo į

¹³ *Urządniczy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 127; A. Г п y ш а, min. veik., c. 23–24.

¹⁴ A. Г п y ш а, min. veik., c. 34, J. B a r d a c h, min. veik., s. 364; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 224 (1522–1530). 4-oji Teismų bylų knyga*. Parengė. S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1997, p. 153.

¹⁵ A. Г п y ш а, min. veik.

¹⁶ *Urządniczy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 127.

¹⁷ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538)...*, p. 268.

¹⁸ 1543 m. birželio 4 d., Krokuva, *Listy polskie XVI wieku*, t. 1: Listy z lat 1525–1548 ze zbiorów Władysława Pociechy, Witolda Taszyckiego i Adama Turasiewiczza, Pod redakcją Kazimierza Rymuta, Kraków, 1998, nr. 114.

ponų Goštautų namus rejestras“¹⁹. Atrodo, kad perimdamas Goštautų archyvą 1542 m., Žygimantas Augustas gavo visus jame buvusius privataus pobūdžio dokumentus. Galėjo būti, kad karaliui teko tik dalis viso mirusio vaivados archyvo: 1569–1570 m. paskutinis Jogailaitis susirūpinęs ieškojo kažkokių „Goštautų rejestrų“, ne kartą prašė tuometinio LDK kanclerio surasti juos išdinėje. Kalbėta, matyt, ne apie privačius Goštautų raštus, jie valdovui 1570 m. vargu ar buvo reikalingi. Žygimantas Augustas tuo metu dėjo visas pastangas, kad seime valdovo turimos žemės būtų pripažintos dinastinėmis, paveldimomis, siekė aprūpinti vėlesnius elektus valdovus. Štai šitie klausimai kažkokiu būdu turėjo atsispindėti ieškomoose „Goštautų rejestruose“. Todėl 1569 m. gruodžio 17 d. valdovo sekretoriaus Motiejaus Savickio Vilniuje surašytame 19 straipsnių LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos Rudojo Memoriale²⁰ netgi išskirtas atskiras straipsnis „Apie Goštautų rejestrus“. Valdovo paliepimu Radvila ir išdininkas su „didžiausiu atidumu“ išde ieškojo pageidaujamų dokumentų, bet jų surasti nepavyko, nors patikino dar kartą jų ieškosią. 1570 m. vasario 8 d. karalius, atsakydamas į Radvilos memorialą, stebėjosi paieškų nerezultatyvumu, kadangi žinojo, „jog jie buvo duoti i išdą“, tačiau liko neišsku, kada ir kas juos paėmė²¹.

Apskritai apie Goštauto kancleravimo laikotarpio dokumentų trūkumą neužsiminė vėlesni XVI a. kancleriai, o bajorai, ieškoję jiems reikalingų Goštauto periodo nuorašų, juos rasdavo Metrikoje. Bent jau Žygimanto Augusto nuostata buvo tvirta: valstybinės reikšmės do-

¹⁹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), F. 389, Lietuvos Metrika, kn. 231, l. 280.

²⁰ 1569 m. gruodžio 17 d., M. Savickio surašytas Memorialas, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, *Archiwum Radziwiłłów* (toliau – AR), dz. II, nr. 62; Skelbtas: *Dziennik Warszawski*, t. 9, 1827.

²¹ 1570 m. vasario 8 d. Žygimanto Augusto atsakymas, AR, dz. II, nr. 63.

kumentai turėjo būti laikomi tik išde. 1547 m. Vilniaus seime jis nesutiko su bajorų reikalavimais iš išdo paimti žemės privilegijas ir jas laikyti kitoje vietoje. Deja, šią tvirtą karaliaus nuostatą imta ignoruoti, ir tai darė ne bet kas, o kancleris, kuris pagal pareigas privalejo saugoti valstybės dokumentus.

Didžiausių problemų amžininkams ir vėlesnėms kartoms sukėlė dviejų Mikalojų Radvilų – Juodojo ir Rudojo – kancleravimo praktika. Pasibaigus šių valstybės antspaudininkų kadencijoms, labai dažnai bajorai, didikai ir net valdovai skųsdavosi nerandantys jiems reikalingų dokumentų. Mikalojus Radvila Juodasis 1550 m. gruodį gavo kanclerio pareigas, po kelių mėnesių – Vilniaus vaivados ir kartu tebebuvo žemės maršalka. Taip savo rankose jis turėjo pagrindines ir svarbiausias LDK pareigybes. Be to, Žygimantas Augustas juo pasitikėjo beveik besąlygiškai, Radvila tapo pagrindiniu valdovo patarėju, jo slaptų planų patikėtiniu, karalius jam patikėdavo slapčiausias ir svarbiausias misijas²². Iš čia atsirado ir legendinė 1551 m. privilegija, svarbi Lietuvos Metrikos istorijai. Žygimantas Augustas neva seime Vilniuje Radvilai ir jo broliui Jonui bei jų palikuonims suteikė teisę namuose saugoti Lietuvos valstybės archyvą. Nors šios privilegijos falsifikavimo faktas jau gana pagrįstas²³, tačiau realiai Radvilos neribota įtaka valstybėje pakeitė ir jo požiūrį į kanceliarijos dokumentus. Didikas praktiškai sulygino savo privataus archyvo ir didžiojo kunigaikščio archyvo teises. Atlikdamas kanclerio pareigas,

²² J. J a s n o w s k i, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Warszawa, 1939, s. 68 etc., H. L u l e w i c z, *Radziwiłł Mikołaj zwany Czarnym, Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, 1987, s. 337.

²³ T. Z i e l i ņ s k a, *Archiwa różnych linii rodu Radziwiłłów w polskich zbiorach publicznych, Miscellanea Historico-Archivistica*, t. 7, Warszawa, 1997, s. 122; W. M i k u l s k i, *Dokumenty z archiwum Wielkiego Księstwa Litewskiego w archiwum Warszawskim Radziwiłłów*, ten pat, s. 72.

Radvila Juodasis savo dvare, greičiausiai Lukiškėse, ėmė laikyti ir saugoti viešuosius LDK dokumentus. Jo kancleravimo laikais ir galėjo būti paimti daugelis svarbių valstybinių raštų. Po Radvilos mirties 1565 m. valstybinė dokumentika turėjo būti sugrąžinta į Vilniaus pilies išdinę ir perduota nuo 1566 m. kovo mėn. šias pareigas einančiam naujam kancleriui Radvilai Rudajam arba vicekancleriui E. Valavičiui. Tačiau taip neatsitiko. Ilgam laikui dokumentai, o kai kurie iš jų ir iki pat Radvilų giminės archyvų išformavimo, liko Radvilos Juodojo palikuonių dispozicijoje. Kaip tik norint pateisinti tokią praktiką, pagrįsti valstybės dokumentų buvimą giminės archyve XVIII a. pradžioje ir atsirado klastotė – 1551 m. privilegija.

Radvilos Juodojo archyvą po jo mirties perėmė iš studijų užsienyje sugrįžęs vyriausiasis sūnus Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis²⁴. Jam atiteko giminės archyvalijos, pirmiausia – senelio, LDK žemės maršalkos, Trakų kašteliono Jono Mikalojevičiaus Radvilos (1474–1522 m.) palikti dokumentai. Šio pareigūno sukaupta medžiaga itin reikšminga Lietuvos Metrikos istorijai. Kaip jau minėta, tarp visų šiuo metu žinomų XVI a. Lietuvos Metrikos knygų didžiąją daugumą sudaro išlikusios perrašytos knygoskopijos. Turime tik keletą originalių knygų. Viena tokių ir būtų vadinamajai teismų grupei priskirtina 1510–1517 m. valdovo maršalkos Jono Mikalojevičiaus Radvilos ir jo teisėjų teismo knyga, o nuo 1514 m. – žemės maršalkos ir valdovo maršalkos Jurgio Ivanovičiaus Iljiničiaus bei teisėjų teismo knyga. Taip pat to paties maršalkos 1518–1522 m. teismų knyga. Šių teismų bylų medžiaga šiuo metu įtraukta į 1 ir 131 teismų bylų knygas. Kol kas nėra tiksliai žinoma, kokių būdu toji medžiaga pakliuvo į Lietuvos Metriką. Reikia pritarti N. Berežkovo nuomo-

²⁴ T. Kempa, *Mikolaj Krzysztof Radziwill Sierotka (1549–1616) Wojewoda Wileński*, Warszawa, 2000, s. 197–198.

nei, kad ji tarp kitų Metrikos knygų atsidūrė todėl, jog kancleriais ir vicekancleriais ilgą laiką buvo Radvilos. Kancleriu buvo Jono tėvas M. Radvila, brolis, sūnus Radvila Juodasis, sūnėnas Radvila Rudasis, o pastarojo sūnus Radvila Perkūnas buvo vicekancleris (1579–1584). Tačiau jei ši knyga į Metriką būtų patekusi Radvilos Juodojo kancleravimo laikais, tai yra iki 1565 m., ją neabejotinai turėjo perrašyti 1594–1607 m., kaip ir kitas knygas²⁵. Vadinasi, maršalkos teismų medžiaga Lietuvos Metrikoje galėjo atsirasti jau po 1607 m. Tad labai tikėtina, kad ją tuometiniam LDK kancleriui perdavė Jono Radvilos anūkas Vilniaus vaivada Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis. Šią mintį dar labiau pagrindžia 3-iosios Teismų knygos sudėtis. Joje, be minimos maršalkos teismo medžiagos (l. 7–141), atskirą dalį (l. 154–171 ir 235–237) sudaro apie 1510 m. surašyti neįvardyto savininko turto rejestrai: nuo smulkių daiktų knygų, paveikslų, ginklų iki žirgų kaimenių aprašymo Trakelių, Deveniškių ir Žaslių valdose²⁶. Istoriografijoje, pradėdant Joachimū Leleveliu, iki šiol diskutuojama, kam priklausė šiuose rejestruose aprašytas turtas – valdovui ar LDK didikui A. Goštautui²⁷. Lietuvos istorikai linkę manyti, kad pastarajam. Galbūt kaip tik šitų Goštautų rejestrų ir buvo pasigesta XVI a. pabaigoje? Kad ir kaip būtų, jei knygas į kanceliariją atidavė Radvila Našlaitėlis ir po 1607 m., paaiškėja, kodėl Metrikos knyga nebuvo perrašyta.

²⁵ Н. Б е р е ж к о в, *min. veik.*, c. 65.

²⁶ *Литовская Метрика*. Т. 1, Петербург, 1903, (Русская Историческая Библиотека, т. 20).

²⁷ J. L e l e w e l, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 3, Wilno, 1826, s. 96–99; K. H a r t l e b, *Biblioteka Zygmunta Augusta. Studium z dziejów kultury królewskiego dworu*, Lwów, 1928; L. V l a d i m i r o v a s, Pirmosios bibliotekos Lietuvoje, *Bibliotekų darbas*, 1957, Nr. 1, p. 9–19; K. J a b l o n s k i s, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius, 1973, p. 353–357; A. K a w e c k a - G r y c z o w a, *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław, Warszawa, 1988, s. 29–30; M. R o č k a, *Rinktiniai raštai*. Parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius, 2002, p. 69.

Taip dokumentus sugražino Radvila Našlaitėlis ne pirmą ir, ko gero, ne paskutinį kartą. Iš pat pradžių, perėmęs tėvo archyvą, jaunasis Radvila susidūrė su kai kurių LDK didikų ir net valdovo prašymais vieną kitą dokumentą ar aplanką, saugotą jo archyve, gražinti, atiduoti išdui. Paprastai tokie prašymai rasdavosi dėl pasikeitusių politinių aplinkybių, vienu ar kitu dokumentų svarbos tuo metu. 1567 m. pradžioje Livonijos administratoriumi paskirtam Žemaitijos seniūnui J. Chodkevičiui „verkiant“ reikėjo privilegijų ir raštų, kuriais livoniečiai pasidavė Lietuvai, tokių, kokius „miręs ponas Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila nustatė ir į tokį pavaldumą juos atvedė“. Šie raštai turėjo būti saugomi žemės išde ir dėl jų kreiptasi į kanclerį Radvilą Rudajį. Netgi nuspręsta, jog pavojinga vežti originalus. Kancleris turėjo liepti raštininkams perrašyti ir pasiųsti dokumentus seniūnui. Tačiau J. Chodkevičius raštų negavo ir skundėsi valdovui, kad Vilniaus vaivada kaip kancleris „jų išduoti nenorėjo“. Tai valdovą nustebino, nes privilegijos saugomos dėl „žemės reikalų“. Iš tiesų Radvila dėl to nebuvo kaltas, jis paprasčiausiai neturėjo reikiamų dokumentų, kurie tuo metu vis dar buvo mirusio Vilniaus vaivados privačiame archyve. Dėl „mirusio Jūsų Malonybės pono tėvo traktatų su Livonija“ Radvila Rudasis kreipėsi į sūnėną M. K. Radvilą Našlaitėlį, tikėdamasis, „kaip ir Jūsų Malonybė rašėte, kad [jie] pas Mančinską“. Tačiau dokumentų negavo laiku. Po kurio laiko buvo kreiptasi pakartotinai, prašyta sūnėno, „nedelsiant man teiktumėtės atsiųsti ir juos patikėti <...>, taip pat Jūsų

²⁸ 1567 m. balandžio 27 d., Petrakavas, Žygimantas Augustas – Radvilai Rudajam, *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwillów*. Opr. I. Kaniewska, Kraków, 1999, s. 526; 1567 m. balandžio 28 d., Petrakavas, Žygimantas Augustas – J. Chodkevičiui, *Biblioteka Czartoryskich w Krakowie*, nr. 743; 1567 m. birželio 6, 18 d., Zblianai, 1567 m. birželio pab., Sialecas, Radvila Rudasis – Radvilai Našlaitėliui, *Российская Национальная Библиотека в Санкт Петербурге* (toliau – RNB), f. 971, op. 2, Col. aut. 234, nr. 12, 18, 19, 20; T. K e m p a, min. veik., s. 49–50.

Malonybei nereikia baimintis jokių sunkumų dėl tų privilegijų, nes jose nieko privataus [nėra]²⁸. Ko gero, ši syki dokumentai pasiekė reikiama adresatą.

Dar kartą valstybės svarbos dokumentų kancleriui Radvilai Rudajam reikėjo Liublino unijos pasirašymo išvakarėse, ypač antruoju derybų etapu. Loginiais ir istoriniais argumentais diskutuodamas su lenkais dėl unijos, Radvila kalbai pagrįsti davė nurodymą savo sekretoriui Andriui Volanui surasti Švitrigailos privilegijas, kuriose voluiniečiai įsipareigojo amžinai likti LDK. Griebtasi ir dar vienos galimybės: stengtasi išde atrasti kunigaikščių Aleksandro arba Fridricho privilegijas. Ir tuomet išde jų rasti nepavyko. Kaip ir ankstesni dokumentai, jie buvo sūnėno archyve. 1569 m. gegužę Radvila primygtinai „skubiai, skubiai ir dar kartą labai skubiai“ Radvilos Našlaitėlio prašė surasti ir jam atsiųsti „karaliaus Aleksandro arba Fridricho privilegijas <...>, nes tai žemės reikalai, o tų privilegijų dabartiniu metu labai reikia“. Našlaitėlis dėdei nusiuntė privilegijas, tačiau ne originalus, o jų kopijas. Rudasis, gavęs jas, nors ir dėkojo, bet buvo linkęs matyti jų originalus²⁹. Tiesa, visa tai susidariusios padėties jau nebepakeitė. Kaip teisingai pažymėjo Radvila Rudasis, „mūsų kaimynai [lenkai] nenori ne tik kad Aleksandro moderacijos, bet ir paties Aleksandro“. Jiems svarbiausia, didiko teigimu, kad tik „lietuviai užantspauduotų uniją ir prisiektų“³⁰.

Su prašymais išduoti konkrečius dokumentus į Radvilą Našlaitėlį kreipėsi ir kiti didikai, pavyzdžiui, 1567 m. vicekancleris E. Valavičius. Jam nepavykus susitarti, 1570 m. Žygimantas Augustas Radvilai Rudajam netgi nurodė, kad jis „kaip kancleris apie visas tokias privilegijas bei žemės knygas ir Goštautų rejestrus išsiaiški-

²⁹ 1569 m. gegužės 16, 30 d., Vilnius, Radvila Rudasis – Radvilai Našlaitėliui, RNB, f. 971, op. 2, Col. aut. 234, Nr. 35, 36.

³⁰ 1569 m. birželio 1 d., Vilnius, Radvila Rudasis – Radvilai Našlaitėliui, RNB, f. 971, op. 2, Col. aut. 234, Nr. 36a.

neš, kurie iš šių svarbių dalykų yra pas Jūsų Malonybės sūnėną. Jūsų Malonybė pas save paimitumei ir mums atvežtumei³¹. Galbūt dalis medžiagos tą kartą buvo sugražinta, bet tikrai ne visa – dėl dokumentų trūkumo 1594 m. skundėsi Lietuvos Metriką tvarkęs kancleris Leonas Sapiega. Tą kartą dėl neatrastų dokumentų nukentėjo pats Radvila Našlaitėlis. Kaip nurodė savo laiške ir per siunčiamus tarnus ponus Kronovicikį ir Pieršeką, jam prireikė Lietuvos Metrikos įrašų kai kurioms savo valdoms. Atradęs dalį prašomų raštų, L. Sapiega paliepė juos nurašyti, užantspauduoti ir per Našlaitėlio tarną pasiuntė didikui. Tačiau netgi padedant Radvilos tarnui Pieršekui, nepavyko atrasti svarbaus dokumento Hrezko valdai, duoto Trakų vaivada kuniگاikščiui Zbaražskiui. Kancleris tegalėjo pasiteisinti: „Tai ne mano kaltė, bet prieš mane buvusių pirmesnių ponų antspaudininkų, arba tų, kuriems Jų Malonybės pavedė, kad įrašytų į metrikas, nes daugybės metrikų, tiek kancleriaujant šlovingos atminties jūsų kunigaikštiškos malonybės jo malonybės pono tėvui ir taip pat kancleriaujant jo malonybei dabartinio jo malonybės pono Vilniaus vaivados tėvui, izde nėra“. Dėl tos priežasties negalėjo rasti žmonėms reikalingų dokumentų metrikose, taip pat trūko nemažai valstybei reikšmingų dokumentų. Prašydamas juos atsiųsti, pabrėžė, „kadangi tai aiškintis man, o ne kam nors kitam privalu“³².

Ir šį sykį Radvila Našlaitėlis nepaklausė L. Sapiegos prašymo, nes perimtą tėvo archyvą suprato kaip nedalomą savo šeimos nuosavybę – Radvilų šeimos paminklus. 1603 m. jo surašytame Priminime sūnams teigiama: „Reikalingus raštus, reikalus, laiškus, kad deramai prižiūrėtų, kad neskraidytu po svetimas rankas <...>. Visas

privilegijas, kaip kunigaikštijai iš pirmojo imperatoriaus Maksimilijono, karaliaus Žygimanto Senojo jūsų proseneliui [duotas], taip ir Karolio penktojo, Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto jūsų seneliui [duotas], taip pat patvirtinimus ir nuorašus, taip Petrakavo seime patvirtinimas prieš uniją ir kiti visi raštai ir privilegijos yra Nesvyžiuje skrynioje; taip pat kai kurios teisės, Šidlovieco ir Myro grafystėms ir kitų raštų nemažai, visa tai rūsyje tvarkingai saugoti: prižiūrėti kad nepūtų ir nežūtų. Tegu būna žymūs mūsų namų paminklai gerai prižiūrimi ir išsaugoti“³³. Neišskyrė iš privačių viešųjų, valstybės dokumentų, ne veltui jų apsaugai suorganizavo vėlesnių Radvilų nuostabą keliantį archyvą. Tik ypatingais atvejais, kai to prireikdavo kitiems LDK pareigūnams ir valstybei, sutikdavo revizuoti savo archyvą ir atiduoti, bet tik reikiamų dokumentų nuorašus. Tokį gana egoistišką Našlaitėlio, o ir kitų nesvyžiečių elgesį patvirtina šiandien Radvilų archyve saugomi dokumentai, tarp kurių ne vieną tūkstantį sudaro itin LDK istorijai svarbūs dokumentai³⁴.

Lygiai taip pat visos valstybinio pobūdžio dokumentikos iš savo archyvo po tėvo Radvilos Rudojo mirties kitam kancleriui E. Valavičiui neperdavė Našlaitėlio pusbrolis Kristupas Radvila Perkūnas. Apie tai iškalbingai byloja tas pats 1594 m. L. Sapiegos priminimas laiške Radvilai Našlaitėliui. Radvila dažnai reikiamus valstybės dokumentus su savimi vežiodavosi į seimus, pavyzdžiui, 1566 m. į Bresto seimą ir atgal iš jo vežėsi kai kurias žemės privilegijas³⁵ ir jas galėjo „pamiršti“ gražinti. Rudojo kancleriavimo praktika rodo, jog ne visuomet kancleris sugebėdavo užtikrinti privilegijų, raštų įrašymą

³¹ T. K e m p a, min. veik., s. 197.

³² 1594 m. sausio 15 d., Vilnius, L. Sapiega – Radvilai Našlaitėliui, *Archiwum domu Sapiehow wydane staraniem rodziny*, (toliau – *ADS*), t. 1, Listy z lat 1575–1606. Opr. A. Prochaska, Lwów, 1932, s. 79.

³³ *Archiwum Domu Radziwillów* (toliau – *ADR*), t. 8. Wyd. A. Sokolowski, Kraków, 1885, s. 64–65.

³⁴ W. M i k u l s k i, min. veik., s. 74–77; T. K e m p a, s. 198.

³⁵ J. J a k u b o w s k i, *Archiwum państwowe W. X. Litewskiego i jego losy, Archeion*, t. 9, 1931, s. 3.

į Metrikos knygas, neskubėjo paimti į išdine saugoti raštus, būta ir nelaimingų atsitiktinumų. Radvila nemažai valstybės dokumentų, valdovo privilegijų – vienas dėl Statuto, kitas – dėl pavieto seimelių bei 1563 m. seimo nutarimus buvo patikėjęs Tikotino seniūnui, Ukmergės laikytojui, valdovo raštininkui Jonui Šimkovičiui. Tačiau nei 1566 m. Bresto seime, nei vėlesniame Gardino seime jų iš jo nepasiėmė, atidėdamas iki visų suvažiavimo į Vilnių. Tikėjosi Vilniuje „privilegijas iš karto į Jo Malonybės valdovo skrynias žemės išde saugoti padėti“. Su šiomis privilegijomis J. Šimkovičius 1567 m. pavasarį iš karaliaus dvaro Knišine keliavo į savo Možeikavo valdas. Naktį vienas vežimas per nelaimingą atsitikimą su įvairiais daiktais ir raštais nuslydo nuo tilto ir įkrito į upę, dėl to labai nukentėjo visą valandą vandenyje išbuvę dokumentai. Ir jau po šio įvykio teko dokumentus pristatyti valdovui ir Ponų Tarybos nariams, buvo išrinkti su išlikusiais antspaudais ar dar ryškiau raštu ir parašais. Nustatytas jų turinys ir tuomet jie įrašyti į Lietuvos Metrikos knygas³⁶.

Netvarka, netgi savotiški dėsniumai saugojant valstybės dokumentus išdinėje pastebėti pačių išdinės pareigūnų Radvilos Rudojo kanceliariavimo pabaigoje. 1578 m. rugsėjį Žemaitijos seniūnas Jonas Chodkevičius LDK išdininco Lauryno Vainos paprašė „Jo Malonybės karaliaus metrikose surasti mirusio Jo Malonybės pono Vilniaus vaivados [Radvilos Juodojo] reikalus, kuriuose turi būti mirusio Jo Malonybės pono Gardino seniūno seserų atsisakymas visų valdų savo ponų brolių naudai“. Chodkevičiaus patikslinimu, visa tai vyko Bresto seime Žygimanto Augusto valdymo metais. L. Vaina ne tik paliepė ieškoti, bet ir pats asmeniškai su didžiausiu uolumu „net dvi dienas visas [Metrikos] knygas, kiek jų išde buvo, vartydamas ieš-

³⁶ LVIA, F. 389, Lietuvos Metrika, kn. 48, l. 170–170 v; LVIA, F. 389, Lietuvos Metrika, kn. 265, l. 95v–96.

kojo. Išde buvo Jo Malonybės mirusio pono Vilniaus vaivados nemažai knygų, bet tik tos, kurios kaip tik pagal vaivados ir maršalkos pareigas [vestos]. Tačiau Jo Malonybės karaliaus metrikų, tokių reikalų, kurie būtų spręsti mirusio kanclerio, – tokių jokių išde nėra“. Nežinomo išdinės pareigūno nurodymu „visos Jo Malonybės karaliaus Metrikos po kanclerio mirties turėjo pereiti į Jo Malonybės Trakų kašteliono [vicekanclerio E. Valavičiaus] rankas“, bet „metrikas į išdą saugoti retai duoda, tiktai ponai antspaudininkai vienas po kito pas save pasiima ir pas save laiko“. Taigi pirmiausia patarė ieškoti vicekanclerio kanceliarijoje³⁷. Pastarasis, 1579 m. tapęs LDK kancleriu, nieko nepakeitė. 1588 m. jo palikuonims duotame dokumente pažymėta, kad kancleris „savo žinioje turėjo ir saugojo“ visą valstybės dokumentaciją – „žemės privilegijas, metrikas, kanceliarijos knygas“³⁸.

Geriausiai kanceliarija dirbo, kai jai vadovavo L. Sapiega. Kancleris ėmėsi tvarkyti LDK archyvą, organizavo Lietuvos Metrikos perrašymą. Iki 1623 m. jo „neslėgė“ Vilniaus vaivadijos ar kitokia svarbesnė pareigų našta. Matyt, tai ir buvo pagrindinė priežastis, kodėl galėjo geriau įsigilinti į reikalus, aktyviai asmeniškai ieškodavo didikams reikiamų dokumentų ir pan. L. Sapiega buvo bene vienintelis iš XVI a. kanclerių, kurio laiškuose, ir neretai, galima aptikti žinučių apie dokumentų išdavimo tvarką, ieškomus nuorašus. To jo asmeniškai prašė tiek įtakingi LDK didikai, tiek Lietuvos ir Lenkijos valdovai. 1604 m. vasarį Zigmantas Vaza nurodė, kad reikalingi išrašai „iš mūsų Metrikos knygų, tiek senų, tiek ir naujų“ Karūnos pataurininkui Adomui Jeronimui Sieniavskui³⁹. Prašymais Lie-

³⁷ 1578 m. rugsėjo 6 d., Vilnius, L. Vaina – J. Chodkevičiui, *Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie* (toliau – PAN), nr. 1885, l. 85v–86 v.

³⁸ W. M i k u l s k i, min. veik., s. 72.

³⁹ 1604 m. vasario 20 d., Krokova, Zigmantas Vaza – L. Sapiegai, PAN, nr. 345, l. 15.

tuvos Metrikoje surasti reikalingus dokumentus kanclerį užvertė Radvila Našlaitėlis. 1591 m. L. Sapiega jam pranešė, kad jau atrado Metrikoje privilegijas Valažinui, atleidimus didiko tarnautojams Liachovičiuose ir Klecke⁴⁰. 1594 m. vėl prireikė net keletos dokumentų. Per didiko tarną Kosovskį kanclerio prašyta Metrikoje surasti reikiamus „nuorašus“ ir juos atsiųsti. L. Sapiega tai padarė nedelsdamas ir, kaip pats rašė, netrukus buvo „surasti keli dokumentai, o būtent mirusio kunigaikščio Iljos ir Jo Malonybės Kijevo vaivados dalybų du dekretai: kunigaikštieni Beatai su Kijevo vaivada dėl Rovnos, o kitas dėl Stepano ir kitų valdų. 4 užrašymai kunigaikščio Iljos – kunigaikštieni Beatai nurodytose valdose ir jos taip pat 4 užrašymai ponui Laskiui tose valdose. Šie dokumentai beveik visi vienose knygoose, negali būti taip greitai nurašyti, nes vienas jaunuolis turi nurašinėti, o jų bus keliolika arkušų. Susitariau su ponu Rošavskiu, kad per savaitę turi man atsiųsti. O šiuo metu tuos surastus dokumentus nurašinėja, o kurių dar nesurado, ieškos toliau“⁴¹. L. Sapiega nemažai padėjo savo būsimajam uošviui, Vilniaus vaivada Kristupui Radvilai Perkūnui. Dėl jo iš valdovo stengėsi gauti reikiamas privilegijas. Antai 1588 m. rugsėjį Radvila per Sapiegą stengėsi gauti privilegiją rengti mugės Kaidanave. Sutvarkęs šį reikalą, kancleris tik pasitikslino mugių datą, nes „Dievas žino, maloningas pone, kad privilegijos su langeliais išduoti negaliu (*mi się nie godzi*) <...> nes tokias privilegijas iš karto į Metriką aktuoja, taip ir Metrikoje bus su langeliu“⁴². Tačiau dažniausiai, kaip paminėta 1595 m. laiške, L. Sapiega uošviui ir jo žmonėms ir už dyką parūpindavo

⁴⁰ 1591 m. balandžio 20 d., Menedzirečė, L. Sapiega – Radvilai Našlaitėliui, *ADR*, s. 210.

⁴¹ 1594 m. kovo 22 d., Miendzirečė, L. Sapiega – Radvilai Našlaitėliui, *ADS*, s. 215.

⁴² 1588 m. rugsėjo 14 d., Miendzirečė, L. Sapiega – Radvilai Perkūnui, *ADR*, t. 8, s. 197.

reikiamus nuorašus iš Lietuvos Metrikos. Beje, tuomet kanclerį labai įžeidė Vilniaus pilies raštininko, Perkūno žmogaus Bogumatkos elgesys, kai paprašius reikiamų nuorašų iš pilies teismo knygų, pastarasis ne tik kad neskubėjo jų išduoti, bet ir norėjo didžiulio 20 auksinų atlygio – „lupikavo ne blogiau nei žydas koks“⁴³.

Neabejojamas ir istoriografijoje nediskutuojamas L. Sapiegos indėlis tvarkant Lietuvos Metrikos medžiagą, siekiant susigrąžinti dokumentus iš privačių rankų išdinės žinion. Atrodytų griežta kanclerio pozicija dėl iš izdo paimtų dokumentų turėjo reikšti, kad jis pats nepainiojo privačių ir viešųjų interesų, savo dvare nesaugojo valstybei svarbių aktų. O tikrovė prasilenkė su siekiamybe. Netrukus po jo mirties 1634 m. gruodį Vladislovas Vaza kreipėsi į Sapiegos sūnų Lietuvos maršalką Joną Stanislovą dėl labai svarbių „diplomų Maskvos caryste“. Jų niekur nepavyko aptikti, tegalėjo būti „tarp mirusio pono vaivados, Jūsų malonybės tėvo, kuris tuo metu buvo antspaudininku, raštų“. Karalius nurodė ieškoti mirusiojo skrynelėje arba kitose skryniose, arba rūsiuose. Taip pat ieškoti ir tuo metu L. Sapiegai tarnavusių tarnų ir raštininkų skryniose, kad „tas raštas (*script*) būtų atrastas ir mums atsiųstas“⁴⁴.

Taigi jau XVI a. LDK archyvo saugotojai – Lietuvos kancleriai – ne visuomet deramai atlikdavo savo pareigas, painiodami viešuosius ir privačius interesus, savo dvaruose priglausdavo jiems patikėtus saugoti svarbius valstybės dokumentus. Iš privačių skrynių pastarieji net ir po kanclerio mirties nebūtinai grįždavo į jiems priklausančią vietą. Kanclerių palikuonys, ypač Radvilos, saugojo valstybės dokumentus kaip giminės galios įrodymus, siekdami ir šiuo būdu

⁴³ 1595 m. gegužės 27 d. Varšuva, L. Sapiega – Radvilai Perkūnui, *ADS*, s. 217.

⁴⁴ *Biblioteka Jagiellonska*, nr. 94. Akta kancelarii królewskiej Władysława IV za sekretariatu Piotra Gembickiego z lat 1634–1636, s. 108–109.

dar labiau sustiprinti giminės pozicijas valstybėje. Tokia praktika, kai valstybės dokumentika išslysdavo iš jos saugojimo vietos, buvo žalinga visai valstybei ir atskiriems jos nariams. Išde nerandami svarbūs dokumentai, kartais net tarptautinio pobūdžio sutartys, buvo reikalingi to meto vidaus ir užsienio politikoje, bajorijos prak-

tiniam poreikiams. Jų neradus, kentėjo visa Lietuva. Kita vertus, tokia praktika LDK neišsiskyrė iš kitų Europos valstybių. Tik nėra aišku, ar visi šie originalūs dokumentai prieš patekdami į privačius kanclerių archyvus buvo įrašomi į Lietuvos Metrikos knygas, ar ne. Klausimas bent kol kas lieka be atsakymo.

*Raimonda Ragauskienė
(Vilnius, Lietuvos istorijos institutas)*